

Αγνοούμενοι Μετανάστες στη Μεσόγειο: Μια Ανθρωπιστική Κρίση

Συνοπτική Έκθεση

Σεπτέμβριος 2016

Η εικόνα δείχνει μητέρες Τυνησίων αγνοουμένων. Εικόνα από Abdellah Elkorchī. Με επιφύλαξη κάθε νόμιμου δικαιώματος.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το ερευνητικό πρόγραμμα 'The Mediterranean Missing' επιχειρεί να κατανοήσει το ανθρωπιστικό πρόβλημα των αγνοουμένων μεταναστών που χάνονται στην προσπάθειά τους να διασχίσουν τη Μεσόγειο. Στόχος του προγράμματος είναι να αναδείξει τόσο τις εμπειρίες και τις ανάγκες των οικογενειών, όσο και των πολιτικών διαχείρισης του προβλήματος στις χώρες υποδοχής, με έμφαση κυρίως στην Ελλάδα και την Ιταλία. Συνεντεύξεις με τις οικογένειες προσφύγων και μεταναστών από πέντε διαφορετικά κράτη προέλευσης, αναδεικνύουν τον αρνητικό αντίκτυπο στην ψυχική τους υγεία, λόγω της άγνοιας για την τύχη των αγαπημένων τους προσώπων. Συνεντεύξεις με τοπικούς φορείς στην Ελλάδα (Λέσβος) και την Ιταλία (Σικελία) επιβεβαιώνουν την ύπαρξη κενού πολιτικής σχετικά με τη διαχείριση του προβλήματος, παρά τις νομικές υποχρεώσεις που απορρέουν από το δικαίωμα των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η έρευνα για τους θανάτους όπως και η συστηματική συλλογή μεταθανάτιων (postmortem) δεδομένων είναι ελλιπής, ενώ οποιαδήποτε προσπάθεια δυσχεραίνεται από τη δραματική αύξηση προσφύγων. Τα παραπάνω εμποδίζουν τις προσπάθειες ταυτοποίησης των θυμάτων. Η αντίδραση και των δυο χωρών χαρακτηρίζεται από ένα κενό πολιτικής, με την εμπλοκή διαφορετικών φορέων χωρίς συντονισμό δράσεων. Και στις δυο χώρες δεν υπάρχει πρόβλεψη για την επικοινωνία με τις οικογένειες, οι οποίες μπορούν να δώσουν προθανάτια δεδομένα, τα οποία είναι εξαιρετικά χρήσιμα για τη μελλοντική ταυτοποίηση των θυμάτων.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ¹

Εικόνες από πολύνεκρα ναυάγια και σωρούς νεκρών προσφύγων έχουν κατακλύσει τα διεθνή ΜΜΕ ως οι πιο παραστατικές εικόνες του προσφυγικού δράματος στην περιφέρεια της ΕΕ. Από τις αρχές του 2015 ως το πρώτο εξάμηνο του 2016, περισσότεροι από 6,600 άνθρωποι έχουν χάσει τη ζωή τους στην προσπάθειά τους να διασχίσουν την Μεσόγειο, ενώ άγνωστος είναι ο αριθμός των μη καταγεγραμμένων θανάτων (IOM, 2016). Η πλειοψηφία των θυμάτων θάβονται δίχως να έχουν αναγνωριστεί προηγουμένως. Αυτό έχει δραματικό αντίκτυπο στις οικογένειες των θυμάτων οι οποίες δεν γνωρίζουν τι απέγιναν οι δικοί τους.

Οι τοπικές αρχές τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ιταλία ήταν απροετοίμαστες να διαχειριστούν ένα τόσο σύνθετο ανθρωπιστικό πρόβλημα ότι υπάρχει ένα σημαντικό κενό πολιτικής στη διαχείριση του ανθρωπιστικού προβλήματος, κυριότερο χαρακτηριστικό του οποίου είναι η απουσία συντονισμού των εμπλεκόμενων κρατικών αρχών, η απουσία οποιασδήποτε προσπάθειας αποτελεσματικής διερεύνησης και η έλλειψη πρόνοιας για επικοινωνία με τις οικογένειες των θυμάτων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα περισσότερα θύματα των ναυαγίων να θάβονται χωρίς να έχουν ταυτοποιηθεί και με ελάχιστες πιθανότητες μελλοντικής ταυτοποίησης. Αυτό έχει δραματικό αντίκτυπο στις οικογένειες των θυμάτων οι οποίες δεν γνωρίζουν τι απέγιναν οι δικοί τους.

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΕ

Τα πολιτικά, νομοθετικά και επιχειρησιακά κενά που εντοπίζει η παρούσα έκθεση, τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό επίπεδο, αντικατοπτρίζονται και στο επίπεδο της ΕΕ.

Η μεταναστευτική πολιτική και οι πολιτικές παροχής ασύλου της ΕΕ καθορίζονται από την Επιτροπή Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων. Από την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ¹ η αρμοδιότητα για παρεμφερή ζητήματα μεταφέρθηκε από το διακρατικό επίπεδο στην ΕΕ. Επιπλέον, μετά την υιοθέτηση της Συνθήκης Σένγκεν,² η οποία δημιούργησε συνθήκες ελεύθερης μετακίνησης εντός της ΕΕ, έχει θεσμοθετηθεί μία δέσμη πολιτικών διαχείρισης θεμάτων γύρω από την μετανάστευση. Η υιοθέτηση αυτών των πολιτικών σχετίζεται και με την διαχείριση ζητημάτων όπως η νόμιμη και 'παράτυπη' μετανάστευση, έλεγχος των συνόρων και προστασία της ΕΕ. Αυτές οι πολιτικές εστιάζουν κυρίως στον έλεγχο των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ, σε θέματα ασφάλειας, ανθρωπιστικής βοήθειας, με στόχο την δημιουργία κοινής πολιτικής ασύλου σε όλη την ΕΕ. Τα τελευταία 20 χρόνια έχει δημιουργηθεί το Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου, το οποίο καθορίζει τρόπους απόδοσης ασύλου στην ΕΕ και δημιουργεί ευθύνες στα κράτη μέλη μέσω Συνθηκών, προγραμμάτων και κανονισμών, όπως η Συνθήκη του Δουβλίνου. Συνεπώς, οι πολιτικές αυτές δεν σχετίζονται άμεσα με τους θανάτους μεταναστών στη Μεσόγειο, ούτε έχουν σχεδιαστεί για να ικανοποιούν τις ανάγκες των συγγενών τους. Ωστόσο, η προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών και προσφύγων εμπίπτει στις αρμοδιότητες της ΕΕ. Οι θάνατοι στην Κεντρική και Ανατολική Μεσόγειο αναδεικνύουν ένα κενό τόσο στις επιχειρησιακές αρμοδιότητες των εθνικών αρχών και της FRONTEX, όπως επίσης και ένα πολιτικό κενό σε εθνικό, υπερεθνικό και διεθνές επίπεδο.

ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΤΩΝ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΩΝ

Παρόλαυτα, οι οικογένειες των αγνοούμενων και νεκρών μεταναστών αποτελούν τα αφανή, αλλά πραγματικά θύματα αυτής της ανθρωπιστικής κρίσης. Οι περισσότερες οικογένειες ζουν στην αβεβαιότητα καθώς δεν γνωρίζουν αν οι αγαπημένους τους είναι ζωντανοί ή νεκροί. Για να κατανοήσουμε τις επιπτώσεις του φαινομένου στις οικογένειες, προχωρήσαμε σε 84 συνεντεύξεις με συγγενείς αγνοούμενων από διάφορες χώρες προέλευσης, όπως Τυνησία,

¹ European Union, Treaty on European Union (Consolidated Version), Treaty of Maastricht , 7 Φεβρουαρίου 1992, Official Journal of the European Communities C 325/5; 24 Δεκεμβρίου 2002.

² European Union, Agreement between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders, Schengen Agreement, 14 Ιουνίου 1985, Official Journal L 239 , 22/09/2000 P. 0013 - 0018, 42000A0922(01).

Συρία, Ιράκ, Παλαιστίνη, και Αίγυπτο. Μέσω των συνεντεύξεων στόχος μας είναι να δώσουμε φωνή στις οικογένειες.

Οι οικογένειες είτε είδαν τους αγαπημένους τους να αφήνουν το σπίτι τους για να επιβιβαστούν σε σκάφη ή ακολούθησαν άλλα μέλη της οικογένειας στο ταξίδι, τις περισσότερες φορές οικογένειες από το Ιράκ και τη Συρία. Σε αυτές τις περιπτώσεις, πολλοί συγγενείς από τους οποίους πήραμε συνεντεύξεις έδειξαν ότι η εμπειρία της επιβίωσης από το ναυάγιο υπήρξε τραυματική. Η πλειοψηφία δεν έχει νέα από τους αγνοούμενους, και κατα συνέπεια ζουν σε καθεστώς αβεβαιότητας, αφού δεν γνωρίζουν αν επιβίωσαν ή έχουν πεθάνει. Οι περισσότεροι ζουν με την ελπίδα ότι μπορεί να είναι ζωντανοί και να βρίσκονται σε κάποιο κέντρο υποδοχής στην Ευρώπη, και κατα συνέπεια αδύνατο να επικοινωνήσουν μαζί τους.

Οι ανάγκες των οικογενειών είναι ξακάθαρες: αναζητούν πληροφορίες οι οποίες θα διασαφηνίσουν την τύχη των αγαπημένων τους προσώπων: είναι νεκροί ή ζωντανοί; Σε οποιαδήποτε περίπτωση αγωνιούν να μάθουν που βρίσκονται οι συγγενείς τους, ενώ σε περίπτωση που είναι νεκροί επιθυμούν να επαναπατρίσουν τη σωρή για να ταφή σύμφωνα με τα θρησκευτικά και τοπικά έθιμα.

Το σημαντικότερο εύρημα είναι ότι οι περισσότεροι δεν έχουν καμία πληροφόρηση για την τύχη των δικών τους ανθρώπων, και κατα συνέπεια έχουν εγκλωβιστεί σε μια κατάσταση συνεχιζόμενης αβεβαιότητας. Η κατάσταση αυτή επηρεάζει την καθημερινότητα τους και την ψυχική τους υγεία, αφού οι περισσότεροι έχουν αγχωτικές διαταραχές, διαταραχές ύπνου, συνεχή υπερένταση η οποία έχει οδηγήσει πολλούς εξ αυτών να αναζητήσουν ψυχιατρική βοήθεια. Επίσης ενδο-οικογενειακές συγκρούσεις, απομόνωση, και δραματική αλλαγή του ρόλου των γυναικών οι οποίες έχασαν τους συζήγους τους -- και την κύρια πηγή εσόδων μέσα στην οικογένεια -- είναι μερικά ακόμη χαρακτηριστικά, ιδιαίτερα για οικογένειες από την Τυνησία. Οι γυναίκες των αγνοουμένων αποκλείουν την πιθανότητα να ξαναπαντρευτούν δίχως πρώτα να έχουν μάθει νέα για την τύχη των δικών τους. Επιπλέον, αρκετές σύζυγοι σημείωσαν ότι έπεσαν θύματα παρενόχλησης από τη στιγμή που χάθηκε ο σύζυγός τους. Επιπλέον συγγενείς οι οποίοι βίωσαν και οι ίδιοι το τραύμα του ναυαγίου στο οποίο έχασαν δικούς τους ανθρώπους, αρκετές φορές παρουσιάζουν ενδείξεις μετά-τραυματικού στρες.

Οι περισσότερες οικογένειες με τις οποίες μιλήσαμε, ανέφεραν ότι έχουν αναπτύξει μηχανισμούς διαχείρισης του τραύματος, που τους επιτρέπει να είναι λειτουργικές, παρά τον πόνο και το άγχος που προκαλεί η αβεβαιότητα για την τύχη των δικών τους ανθρώπων. Μία από τις πιο σημαντικές πηγές ελπίδας αποτελεί η επικοινωνία με άλλες οικογένειες που αντιμετωπίζουν το ίδιο πρόβλημα, όπως στην περίπτωση της Τυνησίας όπου δημιουργήθηκε επιτροπή συγγενών αγνοουμένων. Επιπλέον η θρησκευτική πίστη αποτελεί άλλη μια πηγή δύναμης και αντοχής στις αντιξοότητες.

Τα δεδομένα που συλλέξαμε αναλύθηκαν με σκοπό την κατανόηση των συνεπειών του ανθρωπιστικού αυτού προβλήματος στις οικογένειες, την αναγνώριση της σημασίας της ταυτοποίησης των θυμάτων, και τέλος, την ανάδειξη μέτρων που θα μπορούσαν να βοηθήσουν τις οικογένειες. Το αναλυτικό πλαίσιο της 'διφορούμενης απώλειας' (ambiguous loss) προσφέρει ένα καλό μηχανισμό κατανόησης των αναγκών των συγγενών.

ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Το Διεθνές Δίκαιο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΔΔΑ) είναι σχετικό για το ανθρωπιστικό πρόβλημα των αγνοουμένων και νεκρών μεταναστών, αφού υποχρεώνει τα κράτη να ταυτοποιούν και να σέβονται τα δικαιώματα των οικογενειών των αγνοουμένων μεταναστών. Οι ευθύνες απορρέουν από διεθνείς συνθήκες: περισσότερες λεπτομέρειες για το νομικό πλαίσιο παρατίθενται στη σχετική έκθεση του προγράμματος. Τα κράτη έχουν την υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος στη ζωή όλων των ανθρώπων χωρίς διακρίσεις, του σεβασμού του δικαιώματος της οικογενειακής ζωής των συγγενών αγνοουμένων οι οποίοι βρίσκονται στην χώρα, και να λάβει συγκεκριμένα μέτρα για την προστασία των παιδιών των αγνοουμένων. Το ΔΔΔΑ προβλέπει το κράτος δεν πρέπει να κάνει καμία διάκριση στη διαχείριση των θανάτων

πολιτών και μη-πολιτών, όπως επίσης και ότι μέτρα πρέπει να λαμβάνονται για τη διερεύνηση των θανάτων αυτών. Συνοπτικά:

- Τα κράτη πρέπει να διερευνούν αποτελεσματικά όλους τους ύποπτους θανάτους, να λαμβάνουν μέτρα για την ταυτοποίηση των σωρών και τη προστασία δεδομένων. Η αποτελεσματική διερεύνηση συμπεριλαμβάνει και την προσπάθεια περισυλλογής των σωρών όπως επίσης και την επικοινωνία με τις οικογένειες.
- Το δικαίωμα της οικογενειακής ζωής περιλαμβάνει τη συμμετοχή των συγγενών στη διερεύνηση, και την ταφή των θυμάτων σε περίπτωση που επιβεβαιωθεί ο θάνατος.
- Η προστασία των παιδιών αγνοουμένων περιλαμβάνει τη λήψη μέτρων για την διατήρηση της ταυτότητάς τους (εθνικότητα, όνομα, και οικογενειακούς δεσμούς).
- Το κενό πολιτικής στις χώρες που μελετήσαμε (Ιταλία και Ελλάδα) συνηγορεί στο συμπέρασμα ότι αυτές οι υποχρεώσεις πολλές φορές δεν τηρούνται ούτε κατοχυρώνονται.

ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΩΝ

Την περίοδο 2012-2016 η Λέσβος αποτέλεσε μία από τις κύριες πύλες εισόδου προσφύγων και μεταναστών: περίπου 490,000 πρόσφυγες έφτασαν στο νησί μεταξύ 2015 και του πρώτου εξαμήνου του 2016, δηλαδή περίπου έξι φορές ο μόνιμος πληθυσμός του νησιού.³ Από το 2014 περίπου 9,969 άνθρωποι έχουν χάσει τη ζωή τους στη Μεσόγειο,⁴ δηλαδή περίπου 11 την ημέρα, ενώ ένας άγνωστος αριθμός θυμάτων έχει πνιγεί και δεν έχουν βρεθεί τα πτώματά τους.

Τα κύματα προσφύγων και μεταναστών που ακολουθούν το δρόμο της κεντρικής Μεσογείου με στόχο την άφιξη στη Λαμπεντούζα ή την Σικελία, ενώ αποτελούν μόνο το 25% του συνολικού αριθμού των προσφύγων που έφτασαν στην ΕΕ (1,5 εκατομμύρια), αναλογούν στο 85% των θανάτων στη μεσόγειο. Για κάθε άψυχο σώμα που ξεβράζεται στις ακτές της Μεσογείου, υπάρχει μια οικογένεια και φίλοι οι ζωές των οποίων επηρεάζονται δραματικά από την απώλεια του δικού τους ανθρώπου. Συνεπώς αυτή τη στιγμή βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μια σύνθετη ανθρωπιστική κρίση, η οποία ξεπερνά τα σύνορα ενός κράτους και επηρεάζει τόσο τις αρχές στα κράτη υποδοχής που καλούνται να διαχειριστούν το πρόβλημα όσο και τις χιλιάδες οικογένειες στις χώρες προέλευσης.

Οι κύριες προκλήσεις στην αποτελεσματική διαχείριση του προβλήματος τόσο στην Λαμπεντούζα όσο και στη Λέσβο αποτελούν:

- Η ίδια η σύνθετη φύση του ανθρωπιστικού αυτού προβλήματος
- Η κατάρρευση των κρατικών θεσμών στις χώρες προέλευσης, η οποία αποτρέπει οποιαδήποτε διακρατική συνεργασία
- Η αποδυνάμωση των διαθέσιμων πόρων και υποδομών στην Ελλάδα, λόγω της συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης
- Το υπάρχον κενό πολιτικής: πολλοί διαφορετικοί φορείς εμπλέκονται στη διαδικασία με ελάχιστη συνεργασία
- Ο περιφερειακός ρόλος των οικογενειών.

ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ

Τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ιταλία οι πολιτικές διαχείρισης του προβλήματος έχουν διαμορφωθεί ως απάντηση στα συνεχιζόμενα πολύνεκρα ναυάγια. Στην Ιταλία για παράδειγμα, τα ναυάγια της 3ης και 11ης Οκτωβρίου του 2013, στα οποία τουλάχιστον 387 άτομα έχασαν τη ζωή τους, και έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία πρωτοκόλλων και δράσεων, σε αντίθεση με

³ Δεδομένα από την Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ: <http://data.unhcr.org/mediterranean/country.php?id=83> [τελευταία πρόσβαση, 9 Ιουλίου 2016]

⁴ IOM 'Missing Migrants Project', <http://missingmigrants.iom.int/> [τελευταία πρόσβαση 9 July 2016]

προηγούμενα ναυάγια. Έπειτα από τα πολύνεκρα ναυάγια του 2013 οι ιταλικές αρχές υιοθέτησαν νέες πρακτικές, όπως για παράδειγμα η συστηματική συλλογή δειγμάτων DNA από τα θύματα.

Τα κύρια βήματα που ακολουθούνται στη διαχείριση των πτωμάτων, αποτελούν η περισυλλογή και μεταφορά, αυτοψία, και ταφή.⁵ Στην πράξη, αυτά τα βήματα πολλές φορές επικαλύπτονται.

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΠΤΩΜΑΤΩΝ

Η περισυλλογή των πτωμάτων είναι κομβικής σημασίας καθώς η ταυτοποίηση καθίσταται δυνατή μόνο όταν έχει βρεθεί το θύμα. Παράλληλα σημαντική είναι η ταχύτητα στην περισυλλογή των θυμάτων: οποιαδήποτε καθυστέρηση επιταχύνει την αποσύνθεση και δυσχεραίνει την αναγνώριση. Κατά συνέπεια, η έγκαιρη περισυλλογή των πτωμάτων είναι σημαντική καθώς αυξάνει την πιθανότητα ταυτοποίησης του θύματος.

Στη Σικελία, το Ναυτικό είναι η πρώτη δύναμη που καταφθάνει σε περίπτωση ναυαγίου, σε συνδυασμό με άλλα πλοία τα οποία πιθανόν να βρίσκονται στην περιοχή, όπως πλοία της FRONTEX ή άλλων διεθνών οργανισμών και ΜΚΟ. Στην Ελλάδα, το Λιμενικό Σώμα είναι η αρμόδια αρχή για την ανάκτηση των πτωμάτων όπως επίσης και την αναζήτηση αγνοουμένων στη θάλασσα, ενώ παράλληλα καλείται να διασώσει ανθρώπους σε κίνδυνο. Εδώ εντοπίζεται μια ενδογενής αντίφαση στο ρόλο του Λιμενικού: από τη μία ο παραδοσιακός του ρόλος είναι αποτρεπτικός (π.χ. η διαφύλαξη των θαλάσσιων συνόρων και η αποτροπή εγκληματικών ενεργειών) ενώ παράλληλα καλείται να διεξάγει εξαιρετικά συνθετες επιχειρήσεις ανθρωπιστικού χαρακτήρα (πχ διάσωση μεταναστών, συλλογή πτωμάτων και επορεία διαδικασίας αναγνώρισης).

Οι πρώτες στιγμές είναι κομβικές για τη συλλογή τόσο των πτωμάτων όσο και των δεδομένων που συνδέονται με τα θύματα, όπως προσωπικά αντικείμενα. Ωστόσο τα σωστικά συνεργεία εργάζονται με περιορισμένους πόρους, και κατά συνέπεια πολλές φορές προτεραιοποιείται η διάσωση και περίθαλψη των ζώντων. Η συλλογή και διαχείριση των δεδομένων από τα ναυάγια αποτελεί ζήτημα κομβικής σημασίας.

Έρευνα και Συλλογή Δεδομένων

Τόσο το διεθνές όσο και το εθνικό νομικό πλαίσιο καθιστούν σαφή την υποχρέωση των εθνικών αρχών να διερευνήσουν θανάτους από μη φυσικά αίτια, όπως τα ναυάγια στη Μεσόγειο.⁶ Όμως στην πράξη, και λόγω της έντασης του προσφυγικού φαινομένου, ελάχιστα βήματα γίνονται προς αυτή τη κατεύθυνση: ακόμη και προσωπικά δεδομένα τα οποία είναι εύκολο να συλλεγούν (π.χ. κάρτες SIM, πιστωτικές κάρτες, προσωπικά αρχεία) αφήνονται στις ακτές.

Η ταυτοποίηση προϋποθέτει την αντιστοίχιση μεταθανάτιων (postmortem) δεδομένων (προσωπικά αντικείμενα, διακριτικά χαρακτηριστικά στο σώμα, μαρτυρίες διασωθέντων, DNA κλπ) με προθανάτια (ante mortem) δεδομένα κυρίως από συγγενείς των αγνοουμένων. Παράλληλα δεν υπάρχει συστηματοποιημένη διαδικασία συλλογής μαρτυριών, όπως για παράδειγμα η ύπαρξη ενός συγκεκριμένου ερωτηματολογίου. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την διεθνή πρακτική. Η πιο συνηθισμένη διαδικασία συλλογής μεταθανάτιων δεδομένων για θύματα μαζικών καταστροφών είναι το πρωτόκολλο που δημιουργήθηκε από την INTERPOL

Φωτογραφία 1: Μνημείο για αγνοούμενους στην Τυνησία. Φωτογραφία του Max Hirzl. Με επιφύλαξη κάθε νόμιμου δικαιώματος.

⁵ Βλέπε Morgan, O., Tidball-Binz, M., van Alphen, D. (2009) Management of Dead Bodies after Disasters. A Field Manual for First Responders. Washington D. C.: Pan American Health Organization, World Health Organization, International Committee of the Red Cross, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies.

⁶ Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών έχουν αποσαφηνίσει τα μέτρα που χρειάζεται να παρθούν σε περιπτώσεις θανάτων από μη-φυσικά αίτια: η προστασία του δικαιώματος στη ζωή συμπεριλαμβάνει την υποχρέωση να προλαμβάνει θανάτους και την υποχρέωση να διεξάγει έρευνα για τις συνθήκες των θανάτων αυτών.

(‘Disaster Victim Identification’ – DVI – System).⁷ Σε αρκετές περιπτώσεις τα μέλη του λιμενικού δεν έχουν τους απαραίτητους πόρους για να πάρουν μαρτυρίες σε βάθος από όλους τους διασωθέντες, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές όπου πιστοποιημένοι μεταφραστές δεν είναι διαθέσιμη και που δε διευκολύνει την επικοινωνία και της συλλογή δεδομένων ευαίσθητου χαρακτήρα. Αξίζει να αναφερθεί ότι τόσο στη Σικελία όσο και στη Λέσβο, έχει συστηματοποιηθεί η λήψη δειγμάτων DNA από όλα τα θύματα.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι υπάρχει μια αντίφαση ανάμεσα στις νομικές υποχρεώσεις του κράτους και την πραγματικότητα, όπως αυτή διαμορφώθηκε με τις διαστάσεις που έλαβε το προφυγικό ζήτημα. Πρέπει να αναγνωριστεί ότι καθίσταται πρακτικά αδύνατο για το Λιμενικό Σώμα, το οποίο έχει ήδη δημαντικές ελλείψεις προσωπικού και πόρων, να διεξάγει σύνθετες έρευνες ανθρωπιστικού χαρακτήρα, λαμβάνοντας υπόψη ότι στο δεύτερο εξάμηνο του 2015 οι ημερήσιες αφίξεις προσφύγων στο νησί της Λέσβου κυμαίνονται μεταξύ 2,000 και 3,000.⁸ Κατα συνέπεια, θα ήταν παράλογο να περιμένουμε μια υπηρεσία με ανεπαρκείς πόρους σε ένα ακριτικό νησί, η οποία ήδη έχει επωμιστεί την ευθύνη περισυλλογής και καταγραφής μεταναστών, διεξάγει επιχειρήσεις διάσωσης και διαχείρισης πτωμάτων, την ίδια στιγμή να διεξάγει ευαίσθητες και χρονοβόρες έρευνες για τη συλλογή και αποθήκευση μεταθανάτιων δεδομένων.

Η συλλογή προθανάτιων δεδομένων από τις οικογένειες είναι ένα από τα πιο δύσκολα εγχειρήματα, αφού προϋποθέτει δημιουργία διαύλων επικοινωνίας με τις οικογένειες και τις αρχές στα κράτη προέλευσης των θυμάτων. Ομάδες της κοινωνίας των πολιτών και διεθνείς οργανισμοί, ήδη εργάζονται προς αυτή τη κατεύθυνση. Οι αρχές μπορούν να αξιοποιήσουν το δίκτυο του Ερυθρού Σταυρού, ενώ παράλληλα θα πρέπει να ενισχύσουν την συνεργασία με κοινότητες προσφύγων και μεταναστών όπως επίσης και τον συντονισμό με τις διπλωματικές και προξενικές αρχές στη χώρα για την διευκόλυνση της επικοινωνίας με τις οικογένειες.

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΤΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

1η Φάση: Οπτική Αναγνώριση

Η οπτική αναγνώριση είναι η πιο συνηθισμένη πρακτική ταυτοποίησης που ακολουθείται στη Λέσβο και τη Σικελία, και προϋποθέτει μόνο την παρουσία ενός συγγενούς. Ωστόσο, οι προοπτικές ταυτοποίησης μειώνονται, καθώς η αναγνώριση είναι εφικτή μόνο σε περιπτώσεις που συγγενείς ταξιδεύουν στο ίδιο σκάφος με το θύμα και διασώθηκαν ή κάνουν άμεσα το ταξίδι στην Ευρώπη. Η οπτική ταυτοποίηση παρόλα αυτά, ιδιαίτερα μέσω φωτογραφιών, κρύβει αρκετούς κινδύνους: δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο συγγενείς υπο το σοκ του τραύματος να κάνουν λανθασμένη ταυτοποίηση.⁹

Στη Σικελία, οι έρευνες συντονίζονται από την εισαγγελία, η οποία διορίζει μια ομάδα αποτελούμενη από ιατροδικαστές, σωστικά συνεργεία, μέλη του ιατροδικαστικού τμήματος και μεταφραστές. Αρχικά, οι ιατροδικαστές συλλέγουν γενικές πληροφορίες για το θύμα (π.χ. ύψος, βάρος, ηλικία κατά προσέγγιση, και φυσικά χαρακτηριστικά όπως ουλές ή τατουάζ). Συνήθως οι δημοτικές αρχές προσφέρουν υποδομές συντήρησης των πτωμάτων σε νοσοκομεία ή κοιμητήρια για την εξέταση και συντήρηση¹⁰ των θυμάτων, αλλά αυτό μπορεί να καταστεί προβληματικό όταν οι αρχές έχουν να διαχειριστούν μεγάλο αριθμό πτωμάτων. Υπάρχουν δύο κύριοι τρόποι ταυτοποίησης: ο πρώτος ‘οπτικός’ από τους συγγενείς μέσω φωτογραφιών (ή

7 INTERPOL DVI Form set, διαθέσιμο: <http://www.interpol.int/Public/DisasterVictim/Forms/Default.asp> [last accessed 9 July 2016]

8 Patrick Strikland (2015) ‘Refugee boats to Greece persist despite winter's chill’ Al Jazeera, διαθέσιμο <http://www.aljazeera.com/news/2015/12/refugee-boats-greece-persist-winters-chill-151202175107235.html>

9 ICRC (2009) ‘Missing People, DNA Analysis And Identification Of Human Remains’, p.10, διαθέσιμο: https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_4010.pdf [τελευταία πρόσβαση 09 Ιουλίου 2016]

¹⁰ Art. 12-14 D.P.R. 285/1990.

απειθείας του πτώματος) και ο δεύτερος που εστιάζει σε βιολογικούς παράγοντες όπως δείγμα DNA, οδοντικά και δακτυλικά αποτυπώματα.¹¹

Στη Λέσβο, το Λιμενικό καλεί συγγενείς να επισκεφθούν τα κεντρικά γραφεία στο Λιμάνι της Μυτιλήνης προκειμένου να ταυτοποιήσουν τους δικούς τους. Εκεί, οι συγγενείς περιγράφουν τα χαρακτηριστικά των αγνοουμένων συγγενών τους και οι λιμενικοί δείχνουν φωτογραφίες θυμάτων από διάφορα ναυάγια τα οποία προσιδιάσουν στην περιγραφή των συγγενών. Ως αποτέλεσμα της έλλειψης πόρων, πιστοποιημένοι μεταφραστές ή ψυχολόγοι, μπορεί να μην είναι διαθέσιμοι. Όταν μια οικογένεια αναγνωρίσει τον συγγενή της, αυτό οδηγεί είτε σε ταφή σε κοιμητήριο στη Λέσβο, είτε σε επαναπατρισμό της σωρού στην χώρα προέλευσης.

2η Φάση: Ιατροδικαστής

Οι συνεντεύξεις με συγγενείς αγνοουμένων ανέδειξαν μια έντονη ανησυχία για την πρακτική της νεκροτομής, αφού για κάποιες θεωρείται βεβήλωση του σώματος.¹² Στην Σικελία, ο ιατροδικαστής κατά τη νεκροτομή εξετάζει το πτώμα για ενδείξεις που μπορεί να παραπέμπουν σε θάνατο ο οποίος να μην οφείλεται σε πνιγμό. Η διαδικασία της νεκροτομής, ενώ πιθανότατα παραμένει η ίδια σε όλη τη Σικελία, δεν συγκεκριμενοποιείται από το νομοθετικό ή κανονιστικό πλαίσιο. Αξίζει να σημειωθεί ότι γίνονται προσπάθειες για την δημιουργία ενός κοινού πρωτοκόλλου σε όλη την Ιταλία, η εφαρμογή του οποίου όμως εξαρτάται από τους διαθέσιμους πόρους και υποδομές.

Λόγω των ελλείψεων σε υποδομές στο τοπικό νεκροτομείο,¹³ ο ιατροδικαστής πολλές φορές πιέζει για άμεση ταφή στην προσπάθεια να δημιουργηθεί χώρος για την συντήρηση άλλων πτωμάτων. Αν κανείς δεν αναζητήσει τον νεκρό, ο ιατροδικαστής προετοιμάζει το πιστοποιητικό θανάτου το οποίο απαιτείται για την ταφή του θύματος· το πιστοποιητικό αποστέλλεται στο ληξιαρχείο και κοινοποιείται στο Λιμενικό. Σε κάθε μη ταυτοποιημένο πτώμα δίνονται δυο αριθμοί πρωτοκόλλου: (1) ο αριθμός πρωτοκόλλου του πιστοποιητικού θανάτου από τον ιατροδικαστή και (2) ο αριθμός που δίνεται από το Λιμενικό Σώμα (συνήθως αποτελείται από την ημερομηνία του ναυαγίου και τον αριθμό του θύματος, πχ 23/10/2013, Ν. 3). Παραμένει ασφές αν (και με ποιό τρόπο) αυτοί οι αριθμοί τοποθετούνται στο χώρο ταφής και κατά συνέπεια ποιες είναι οι επιπτώσεις στην προσπάθεια αντιστοίχισης των δεδομένων του ιατροδικαστή με κάθε συγκεκριμένο πτώμα που θάβεται στο νεκροταφείο.

3η Φάση: Ιατροδικαστικά Δεδομένα

Η ταυτοποίηση μέσω DNA είναι σπάνια και στις δύο χώρες. Αυτό οφείλεται κυρίως στις δυσκολίες των οικογενειών να έχουν πρόσβαση και να δώσουν δείγμα DNA στους αρμόδιους φορείς. Παρά το υψηλό κόστος και τις δυσκολίες, οι εθνικές αρχές της Ελλάδας και Ιταλίας προκρίνουν την ταυτοποίηση μέσω γενετικών δειγμάτων, αφού αυτή η μέθοδος είναι πιο ακριβής από την οπτική αναγνώριση. Η επιτυχής ταυτοποίηση μέσω DNA, όμως, εξαρτάται από τον αριθμό των οικογενειών που μπορούν να έχουν πρόσβαση στις αρχές και να δώσουν γενετικό δείγμα.

Στην Ελλάδα, ο ιατροδικαστής παίρνει δείγμα DNA από όλα τα μη ταυτοποιημένα πτώματα και τα αποστέλλει στην Διεύθυνση Εγκληματολογικών Ερευνών (ΔΕΑ), η οποία αποτελεί διεύθυνση της Ελληνικής Αστυνομίας και υπάγεται στο Υπουργείο Εσωτερικών¹⁴. Η ΔΕΑ αποθηκεύει όλα τα γενετικά δεδομένα και αποτελέσματα, ενά παράλληλα επωμίζεται την ευθύνη μελλοντικών ταυτοποιήσεων. Οι οικογένειες των αγνοουμένων μπορούν να στέλνουν γενετικά δείγματα στη ΔΕΑ, αρκεί αυτό να γίνει μέσω μιας αναγνωρισμένης επίσημης

¹¹ Secondary identifiers are for instance detailed personal descriptions, medical characteristics or personal belongings that are found on the body.

¹² Βλέπε επίσης: The Mediterranean Missing Project (2016) “Like a part of a puzzle which is missing”: The impact on families of a relative missing in migration across the Mediterranean.

¹³ Μόλις πρόσφατα παραδόθηκε ένα νέο ψυγείο συντήρησης νεκρών στο τοπικό νοσοκομείο από δωρεές πολιτών και σωματείων.

¹⁴ Άρθρο 27, Νόμος 4249/2014

ελληνικής αρχής, ή πρεσβεία/προξενείο τρίτης χώρας στην Ελλάδα. Κατά συνέπεια, σε αντίθεση με την Ιταλία, στην Ελλάδα γίνεται κεντρική διαχείριση όλων των γενετικών δεδομένων. Θεωρητικά οι συγγενείς μπορούν να δίνουν δείγμα DNA από τις χώρες προέλευσης, αλλά στην πραγματικότητα αυτό καθίσταται εξαιρετικά δύσκολο λόγω φόβου ή έλλειψης εμπιστοσύνης στις κρατικές αρχές της χώρας προέλευσης, όπως φαίνεται κατανοητό στην περίπτωση των Σύρων προσφύγων για παράδειγμα. Επιπλέον δεν υπάρχει συγκεκριμένη διαδικασία ενημέρωσης ή επικοινωνίας με τις οικογένειες σε τρίτες χώρες, συνεπώς πολλοί δεν γνωρίζουν καν αυτή τη δυνατότητα.

Όλες οι πληροφορίες που συλλέξαμε, συντείνουν στο γεγονός ότι η κεντρική διαχείριση των δεδομένων και η επικοινωνία με τις οικογένειες θα βελτιώσει σημαντικά τις προοπτικές μελλοντικών ταυτοποιήσεων στην Ιταλία. Βιολογικά δείγματα συχνά λαμβάνονται από τα πτώματα αλλά αποθηκεύονται σε διαφορετικές τοποθεσίες, ανάλογα με την αρχή που διεξάγει την έρευνα. Στις περισσότερες περιπτώσεις που δεν εμπλέκεται το γραφείο του επιτρόπου για τους αγνοούμενους, τα δεδομένα αποθηκεύονται στους οργανισμούς που συμμετέχουν στην έρευνα, όπως η Υπηρεσία έρευνας της ιταλικής αστυνομίας, η περιφερειακή υπηρεσία ιατροδικαστικών ερευνών, όπως και τα κατά τόπους ιατροδικαστικά πανεπιστημιακά εργαστήρια, όπως το εργαστήριο του Μιλάνο (LABANOF). Κατά συνέπεια, τα δεδομένα βρίσκονται διάσπαρτα. Αυτό δεν είναι κατ' ανάγκη προβληματικό, εφόσον ο αρμόδιος επίτροπος γνωρίζει που βρίσκονται. Για τα θύματα των τριών μεγάλων ναυαγίων στην Ιταλία, η κατάσταση είναι διαφορετική, καθώς η διαδικασία ελέγχεται από την Επιτροπή Piscitelli και το εργαστήριο LABANOF (βλέπε παρακάτω).

Καλή Πρακτική, Ιταλία: Το Γραφείο το Ειδικού Επιτρόπου

Το 2007 η ιταλική κυβέρνηση δημιούργησε την Επιτροπή Αγνοουμένων ως κεντρικό μηχανισμό για το συντονισμό των ενεργειών ταυτοποίησης και επικοινωνίας με τις οικογένειες. Οι αρμοδιότητες της επιτροπής περιλαμβάνουν: συντονισμός και επίβλεψη των αρχών που εμπλέκονται στη διαδικασία, επικοινωνία με τις οικογένειες των αγνοουμένων, όπως και με τοπικές και διεθνείς ΜΚΟ. Οι δράσεις της επιτροπής εστιάζουν κυρίως σε τρία μεγάλα ναυαγία της 3ης και 11ης Οκτωβρίου 2013 και της 18ης Απριλίου 2015. Η επιτροπή έχει εκδώσει διάφορα μνημόνια συνεννόησης και συνεργασίας με διάφορους φορείς για την διαχείριση παρόμοιων καταστάσεων και την διευκόλυνση ταυτοποίησης των θυμάτων. Η επιτροπή Piscitelli επίσης συνεργάζεται με τις οικογένειες και με διάφορους διεθνείς οργανισμούς, όπως ο Ερυθρός Σταυρός, ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης και οι κοινότητες στη διασπορά. Αξίζει να σημειωθεί, όμως, ότι μόνο ένας πολύ μικρός αριθμός προθανάτιων δεδομένων έχει δοθεί από τους συγγενείς των θυμάτων, αναδεικνύοντας τις δυσκολίες του εγχειρήματος.

Φωτογραφία 2: Κοιμητήριο Αγίου Παντελεήμονα

4η Φάση: Ταφή

Στην Ιταλία, η ευθύνη για την ταφή των μη-ταυτοποιημένων νεκρών αναλαμβάνουν οι δημοτικές αρχές. Ο τόπος ταφής εξαρτάται κυρίως από τη διαθεσιμότητα σε χώρο, αφού οι υπάρχουσες υποδομές έχουν γεμίσει λόγω του αυξανόμενου αριθμού θανάτων μεταναστών. Υπάρχουν τρεις κεντρικές προκλήσεις σχετικά με την ταφή: το κόστος για μια αξιοπρεπή ταφή, η πρόβλεψη για την τήρηση των θρησκευτικών ταφικών εθίμων και, τέλος, η στήριξη των οικογενειών. Το κόστος της ταφής μπορεί να είναι ιδιαίτερα υψηλό, ειδικά για μη-ταυτοποιημένους νεκρούς, το οποίο κάποιες φορές καλύπτεται από τον οργανισμό 'Opera Pia' που αναλαμβάνει τέτοιες περιπτώσεις. Η έλλειψη πόρων για την κάλυψη των αναγκών της ταφής είναι σημαντική. Εφόσον η θρησκεία των θυμάτων παραμένει άγνωστη, μια τυποποιημένη ταφή σύμφωνα με έθιμα μιας συγκεκριμένης θρησκείας παραμένει προβληματική. Στη Σικελία, οι δημοτικές αρχές σε συνεργασία με την κοινωνία των πολιτών έχουν προχωρήσει σε τελετές που ακολουθούν διαφορετικά θρησκευτικά έθιμα για τους μη-ταυτοποιημένους νεκρούς.

Αυτή τη στιγμή υπάρχουν δυο κοιμητήρια στο νησί της Λέσβου στα οποία θάβονται τα θύματα ναυαγίων. Το πρώτο είναι το ορθόδοξο κοιμητήριο του Αγίου Παντελεήμονα στην Πόλη της Μυτιλήνης, στο οποίο η συντριπτική πλειοψηφία των θυμάτων των ναυαγίων μέχρι

το τέλος του 2015 έχουν ταφεί. Το δεύτερο, αποκλειστικά για μουσουλμάνους, δημιουργήθηκε τον Οκτώβριο του 2015 στο χωριό Κάτω Τρίτος, περίπου 20 Χμ έξω από τη Μυτιλήνη. Η εικόνα των δυο κοιμητηρίων αναδεικνύει το κενό πολιτικής: διαφορετικές διαδικασίες ακολουθούνται και διαφορετικοί φορείς εμπλέκονται.

Συνήθως τα πτώματα καλύπτονται με χάρτινο και ένα κομμάτι σπασμένου μαρμάρου τοποθετείται πάνω στο τάφο, στο οποίο συνήθως αναγράφεται μια ημερομηνία (του ναυαγίου) και ένας αριθμός (των θυμάτων συγκεκριμένου ναυαγίου, φωτογραφία 2). Μέχρι πρόσφατα, κάποιες φορές αυτά τα κομμάτια μάρμαρο μετακινούνταν, δυσχεραίνοντας μελλοντικές ταυτοποιήσεις. Λόγω της απουσίας συγκεκριμένης διαδικασίας ή αρχής η οποία να ηγείται της διαδικασίας, κάθε ταφή ακολουθεί διαφορετική πορεία και αντικατοπτρίζει τη μάχη μεταξύ των συγγενών, των τοπικών μελών της κοινωνίας των πολιτών και τη διαθεσιμότητα πόρων από πλευράς τοπικών αρχών να ικανοποιήσουν τις ανάγκες ταφής.

Είναι ασαφές αν οι αριθμοί πρωτοκόλου που δίνουν ο ιατροδικαστής και το Λιμενικό Σώμα τοποθετείται σε εμφανές σημείο στον τάφο. Ενώ κάποιοι αριθμοί τοποθετούνται σε σπασμένα κομμάτια μάρμαρο αυτά εύκολα μπορεί να μετακινηθούν. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι ένας μη κρατικός παράγοντας, τα τοπικά γραφεία τελετών, καλούνται να θάψουν τα σώματα ενώ παραμένει ασαφές αν οι αρμόδιες κρατικές αρχές παραβρίσκονται στις ταφές για να επιβεβαιώσουν ότι οι αριθμοί πρωτοκόλου τηρούνται ή όχι. Αν δεν τηρείται κάποιο πρωτόκολλο στην ταφή και τα διακριτικά μπορούν να μετακινηθούν, αυτό σημαίνει ότι ακόμη και αν τα εργαστήρια της ΔΕΑ στην Αθήνα ταυτοποιήσουν το γενετικό δείγμα ενός θύματος, δεν σημαίνει αυτόματα ότι μπορεί να βρεθεί και η σωρός στο νεκροταφείο· ίσως να απαιτηθεί εκταφή.

Ως αποτέλεσμα της πιστικής ανάγκης να ταφούν 70 πτώματα ενός πολύνεκρου ναυαγίου (28 Οκτωβρίου 2015) δημιουργήθηκε νέος χώρος ταφής. Αντιμέτωπες με μια δίχως προηγούμενο ανθρωπιστική πρόκληση, οι Δημοτικές Αρχές αποφάσισαν να μετατρέψουν ένα οικοπέδο σε νεκροταφείο αποκλειστικά για την ταφή θυμάτων· αξίζει να σημειωθεί ότι είναι ο πρώτος χώρος ταφής μουσουλμάνων στο νησί.¹⁵ Ο χώρος βρίσκεται στην περιοχή Κάτω Τρίτος περίπου 20 Χμ από την πόλη της Μυτιλήνης. Το νέο νεκροταφείο σίγουρα αποτελεί θετική εξέλιξη, αφού δίνει μια οριστική απάντηση στο συνεχιζόμενο πρόβλημα εξεύρεσης χώρου για την ταφή των θυμάτων που ανακύπτουν έπειτα από κάθε νέο ναυάγιο. Επιπλέον οι αριθμοί πρωτοκόλου τοποθετούνται σε ευδιάκριτα σημεία σε όλους τους τάφους των μη ταυτοποιημένων νεκρών, και αυτό μεγιστοποιεί τις πιθανότητες μελλοντικής ταυτοποίησης.

Ένας Αιγύπτιος εθελοντής διαχειρίζεται το χώρο και διασφαλίζει ότι θρησκευτικά και πολιτισμικά ταφικά έθιμα τηρούνται. Παρόλα αυτά, το νέο κοιμητήριο αποτελεί μια προσωρινή λύση, η οποία αντικατοπτρίζει το κενό πολιτικής. Παρά την θετική επίδραση που έχει η αξιοπρεπής ταφή σύμφωνα με τα ταφικά έθιμα, οι δημοτικές αρχές έχουν μεταβιβάσει τις νομικές ευθύνες τους σε ένα άτομο το οποίο δεν έχει επίσημο status ή συγκεκριμένη σύμβαση εργασίας με το Δήμο. Κατα συνέπεια, σημαντικά δεδομένα στη διαδικασία ταυτοποίησης, όπως ο χάρτης του νεκροταφείου, παραμένουν στα χέρια ενός ατόμου χωρίς επίσημη εξουσιοδότηση.

Επαναπατρισμός

Στην περίπτωση ταυτοποίησης ενός νεκρού, πολλές φορές η οικογένεια επιθυμεί τον επαναπατρισμό της σωρού για ταφή στη χώρα προέλευσης. Και στις δύο χώρες που εξετάσαμε, μεγάλος αριθμός φορέων εμπλέκονται στη διαδικασία καθιστώντας την προοπτική επαναπατρισμού εξαιρετικά δύσκολη.

Η ιταλική νομοθεσία έχει συγκεκριμένα πρωτόκολλα¹⁶ και διαδικασίες που πρέπει να ακολουθηθούν πριν τον επαναπατρισμό. Δυο είναι οι κεντρικές προκλήσεις στην προσπάθεια των οικογενειών για την επιστροφή των σωρών: (1) Το ταξίδι στην Ιταλία είναι πολλές φορές απαγορευτικό για τις οικογένειες αφού πρέπει πρώτα να παρουν visa μέσα σε λίγες ημέρες

¹⁵ Παραμένει ασαφές αν (και πόσα) από τα μη ταυτοποιημένα θύματα είναι δεν είναι μουσουλμάνοι στο θρήσκευμα.

¹⁶ See art. 17-36 DPR285/1990.

Φωτογραφία 3 : Νέο νεκροταφείο στο Κάτω Τρίτος

μετά το ναυάγιο και (2) μετά την ταφή, η εκταφή της σωρού καθίσταται δύσκολη αφού σε αρκετά θρησκευτικά δόγματα η εκταφή των νεκρών απαγορεύεται.

Οι συνεντεύξεις με τοπικούς παράγοντες στη Λέσβο έδειξαν ότι η μόνη ρεαλιστική πιθανότητα επαναπατριsmού της σωρού, υφίσταται τις πρώτες λίγες ημέρες μετά το ναυάγιο. Αφού έχει γίνει η ταφή, ο επαναπατριsmός καθίσταται εξαιρετικά δύσκολος, έως αδύνατος. Η μόνη αρχή που μπορεί να ζητήσει εκταφή είναι η εισαγγελία. Σύμφωνα με όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες όμως, η εισαγγελία παραμένει εξαιρετικά επιφυλακτική στις εκταφές, επικαλούμενη λόγους δημόσιας υγείας (Συνέντευξη Ν. 41). Συνεπώς στην πράξη η διαδικασία παραμένει αυθαίρετη.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Τόσο η Ελλάδα όσο και η Ιταλία αντιμετωπίζουν παρόμοιες προκλήσεις, κάτι το οποίο επιτρέπει την δημιουργία κοινών προτάσεων πολιτικής. Παράλληλα, παρακάτω υποδεικνύουμε και μια πρόταση για την αποτελεσματικότερη διαχείριση του προβλήματος σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, όπως επίσης και επιπλέον προτάσεις για κάθε μια από τις δύο χώρες υπό εξέταση.

Επιπλέον χρηματοδότηση από την ΕΕ

Οι αρχές στη Λέσβο και τη Σικελία καλούνται να αντιμετωπίσουν μια εξαιρετικά σύνθετη ανθρωπιστική κρίση, η οποία χρειάζεται αποτελεσματική και συστηματική αντιμετώπιση. Κεντρικά θέματα τα οποία πρέπει να αντιμετωπιστούν αποτελούν η συστηματική συλλογή και διαχείριση δεδομένων όπως και η αποτελεσματική επικοινωνία με τις οικογένειες. Όλες οι παραπάνω δραστηριότητες προϋποθέτουν την ύπαρξη επαρκών πόρων. Κατα συνέπεια, η προσέλκυση επιπλέον χρηματοδότησης για την μεταφορά των πτωμάτων, την παροχή υπηρεσιών μετάφρασης και ψυχολογικής υποστήριξης, και δημιουργία σχετικών υποδομών είναι προτεραιότητες κομβικής σημασίας. Στην παρούσα φάση, οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών παρέχουν αυτές τις υπηρεσίες, αλλά αυτό δεν αποτελεί εγγύηση ότι θα εξακολουθήσει να συμβαίνει και στο μέλλον. Το συγκεκριμένο πρόβλημα αποτελεί μια ανθρωπιστική κρίση που πλήττει την ΕΕ και κατα συνέπεια η οικονομική στήριξη για την αποτελεσματικότερη διαχείριση του φαινομένου, αποτελεί υποχρέωση των κρατών μελών της ΕΕ. Επιπλέον η ψυχολογική υποστήριξη είναι απαραίτητη για τις οικογένειες που ταξιδεύουν στην Ευρώπη για να ταυτοποιήσουν και να θάψουν τους δικούς τους.

Βελτίωση της ακολουθούμενης πολιτικής και συμμόρφωση με το νομικό πλαίσιο

Είναι απαραίτητο η αρχή που επιμερίζεται την έρευνα να συλλέγει και να αποθηκεύει όλα τα χρήσιμα μεταθανάτια δεδομένα και προσωπικά αντικείμενα από ναυάγια (π.χ. πιστωτικές κάρτες, χρυσαφικά, κάρτες SIM κλπ). Παράλληλα, μαρτυρίες από επιζώντες ναυαγίων πρέπει να συλλέγονται συστηματικά με απώτερο στόχο την μελλοντική ταυτοποίηση, και όχι μόνο για ποινικές πράξεις. Στην υπάρχουσα φάση, τις περισσότερες φορές μια πρόχειρη συνέντευξη λαμβάνεται, ενώ πολλές φορές οι μαρτυρίες λαμβάνονται μόνο στα πλαίσια ερευνών για λαθρέμπορους. Η ακολουθούμενη πρακτική έχει ως κύριο στόχο την ταυτοποίηση των λαθρέμπωρων, χωρίς παράλληλα να γίνεται μια συστηματική προσπάθεια συλλογής χρήσιμων δεδομένων από ναυάγια που θα μπορούσε να βοηθήσει την ταυτοποίηση. Συνεπώς περισσότερη προσπάθεια χρειάζεται στον τομέα συλλογής προσωπικών αντικειμένων των θυμάτων που ξεβράζονται στις παραλίες της Ιταλίας και της Ελλάδας.

Ο δεύτερος σημαντικός τομέας που χρήζει βελτίωσης, είναι η συλλογή προθανάτιων δεδομένων για σκοπούς ταυτοποίησης των θυμάτων. Στην Ιταλία για παράδειγμα, έπειτα από ένα πολύνεκρο ναυάγιο, οι αρχές σε συνεργασία με μια τοπική οργάνωση Σύρων μεταναστών, δημιούργησαν μια σελίδα στο Facebook και ένα απλό έντυπο για να συμπληρωθεί από συγγενείς που είχαν βάλιμες ενδείξεις ότι οι δικοί τους αγνοούνταν. Αυτή η ενέργεια επέτρεψε

22 από τα 24 θύματα του συγκεκριμένου να ναυαγίου να τα ταυτοποιηθούν¹⁷. Αυτή είναι μια διδακτική εμπειρία για το πώς μη συμβατικές πρακτικές μπορεί να αποδόσουν καρπούς σε συνθήκες ανθρωπιστικών κρίσεων.

Σεβασμός των αναγκών των οικογενειών

Αποτελεί τόσο ανθρωπιστική υποχρέωση όσο και πρακτική ανάγκη να διασφαλιστεί ο κεντρικός ρόλος των οικογενειών στη διαδικασία ταυτοποίησης των νεκρών μεταναστών. Οι οικογένειες είναι ο κύριος λόγος που οι προσπάθειες γίνονται αναγνώριση των νεκρών, ενώ παράλληλα είναι και οι μοναδικές πηγές παροχής χρήσιμων προθανάτιων δεδομένων που μπορεί να βελτιώσουν τις προοπτικές ταυτοποίησης. Κατά συνέπεια η επικοινωνία με τους συγγενείς είναι ζωτικής σημασίας. Αυτό προϋποθέτει συνεργασία με τα υπάρχοντα δίκτυα, όπως ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός/Ημισέληνος, χρήση νέων μέσων κοινωνικής δικτύωσης, και λήψη μαρτυριών από διασωθέντες ναυαγίων. Επίσης σημαντικό βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση αποτελεί και η παροχή 'ανθρωπιστικής visa' για να διευκολύνει τη διαδικασία αναγνώρισης, ταφής και επαναπατριsmού των πτωμάτων. Τέλος, η παροχή υπηρεσιών μετάφρασης για τους συγγενείς μπορεί να βελτιώσει αισθητά την επικοινωνία με τις αρχές και κατά συνέπεια την ταυτοποίηση.

Δημιουργία Διεθνούς Αρχιτεκτονικής για τη διαχείριση δεδομένων σχετικά με τους αγνοούμενους μετανάστες

Η διεθνής εμπειρία, ιδιαίτερα σε περιοχές όπως το Μεξικό και την Κεντρική Αμερική, δείχνει ότι στις προσπάθειες για τη συν-διαχείριση δεδομένων αγνοουμένων μεταναστών ηγούνται η κοινωνία των πολιτών σε συνδυασμό με διακρατική συνεργασία.¹⁸ Ωστόσο, στην περιοχή της Μεσογείου το πρόβλημα περιπλέκεται από το γεγονός ότι τα προθανάτια δεδομένα για τους αγνοούμενους μετανάστες προέρχονται από διάφορα κράτη και σε διαφορετικές ηπείρους. Συνεπώς, είναι αναγκαία η δημιουργία δομών σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη τα οποία κατέχουν μεταθανάτια δεδομένα των νεκρών μεταναστών που θα επιτρέψει την κεντρική διαχείριση των δεδομένων. Επίσης, καθίσταται σημαντική η συλλογή προθανάτιων δεδομένων από τις οικογένειες στις χώρες προέλευσης και σε τρίτες (ευρωπαϊκές) χώρες. Συνοπτικά οι κεντρικοί άξονες αυτής της πολιτικής αποτελούν τα παρακάτω:

- Αναγκαία η κεντρική διαχείριση των μεταθανάτιων δεδομένων σε ευρωπαϊκά κράτη, που θα επιτρέψει την ασφαλή αποθήκευση και διαχείριση από μια διακρατική ανεξάρτητη αρχή η οποία θα μπορεί να κερδίσει την εμπιστοσύνη των οικογενειών και θα εγγυάται τη συμμετοχή ανεξάρτητων ιατροδικαστικών αρχών.¹⁹
- Παροχή της αναγκαίας υποστήριξης και πληροφόρησης στις οικογένειες των αγνοουμένων, κατά τη διαδικασία έρευνας, συλλογής δεδομένων και ταυτοποίησης, όπως επίσης και συμμετοχή στη διαδικασία εκταφής και επαναπατριsmού των νεκρών.
- Η διαδικασία συλλογής, διαχείρισης και αποθήκευσης δεδομένων να υπόκειται σε αρχές προστασία προσωπικών δεδομένων και να είναι ξεκάθαρο ότι η χρήση γίνεται αποκλειστικά για ανθρωπιστικούς σκοπούς.

Συνεπώς απαιτείται μια διεθνής αρχιτεκτονική η οποία θα επιτρέψει τη συλλογή προθανάτιων και μεταθανάτιων δεδομένων αγνοουμένων από διαφορετικές πηγές, τόσο επίσημες αρχές όσο και απευθείας από οικογένειες. Με αυτό τον τρόπο, η αντιστοίχιση προθανάτιων και μεταθανάτιων δεδομένων μπορεί να γίνει είτε σε εθνικό επίπεδο είτε μέσω διακρατικής

¹⁷ Προφανώς η διαχείριση προσωπικών δεδομένων στο διαδίκτυο, ιδιαίτερα από ευαίσθητες ομάδες, εγείρει πλήθος ηθικών ζητημάτων, καθώς αυτή η έκθεση μπορεί να βλάψει τόσο τις οικογένειες όσο και τους ίδιους του αγνοούμενους. Δείτε σχετικά την έκθεση της ομάδας για την Ιταλία.

¹⁸ Reineke, Robin (2016) Missing persons and unidentified remains at the United States–Mexico border, in Brian, T. and Laczko, F. (Eds), Fatal Journeys Volume 2, Identification and Tracing of Dead and Missing Migrants. Geneva: IOM.

¹⁹ Όπως ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός και η Διεθνής Διερευνητική Επιτροπή Αγνοουμένων

συνεργασίας. Θεωρούμε ότι τα κράτη πρέπει να βρουν τρόπους συνεργασίας και συν-διαχείρισης δεδομένων. Αυτό μπορεί να γίνει με μια συμφωνία σε μια δέσμη αρχών, βασισμένη στο διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ένα καλό πρώτο βήμα είναι οι αρχές πάνω στις οποίες βασίζεται ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός για τη διαχείριση του ζητήματος των αγνοούμενων σε συνθήκες πολιτικής βίας και εμφυλίων συγκρούσεων. Στη βάση μιας τέτοιας δέσμης αρχών, και με την συνδρομή ειδικών σε ιατροδικαστικές έρευνες όπως ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός και η Διεθνής Επιτροπή Αγνοουμένων (ICMP), θα μεγιστοποιήσει τις πιθανότητες μελλοντικής ταυτοποίησης των αγνοουμένων

Πρόταση προς τις ελληνικές αρχές: Σύσταση ανεξάρτητης Ανθρωπιστικής Επιτροπής.

Το κύριο εμπόδιο στην αποτελεσματική διαχείριση του προβλήματος, παραμένει η απουσία μιας θεσμοποιημένης διαδικασίας για την ταυτοποίηση των νεκρών μεταναστών: διαφορετικές αρχές καλούνται να αντιμετωπίζουν διαφορετικές φάσεις του προβλήματος, με ελάχιστη συνεργασία και επικοινωνία μεταξύ τους. Κατά συνέπεια, προτείνουμε τη σύσταση μιας ανεξάρτητης επιτροπής, η οποία θα έχει αποκλειστικά ανθρωπιστική εντολή και η οποία θα αποτελείται από ιατροδικαστικούς επιστήμονες, αντιπροσώπους τοπικών και εθνικών αρχών, ΜΚΟ, προσφυγικών κοινοτήτων στην Ελλάδα, νομικών με ειδίκευση στο ζήτημα και φυσικά οικογένειες αγνοουμένων. Οι στόχοι της επιτροπής θα πρέπει να αποτελούν τα εξής:

- Συντονισμός ενεργειών των αρχών που εμπλέκονται στη διαδικασία, από την περισυλλογή των πτωμάτων ως την ταυτοποίηση
- Διασφάλιση ότι μια ενιαία και θεσμοθετημένη διαδικασία ακολουθείται σε εθνικό επίπεδο
- Επικοινωνία με οικογένειες, αρχές και άτομα από χώρες προέλευσης (πχ. προξενεία, πρεσβείες κλπ)
- Διασφάλιση ότι η χώρα συμμορφώνεται με το υπάρχον νομικό πλαίσιο.

Ένα σημαντικό κενό από πλευράς εθνικών αρχών παραμένει η ανυπαρξία διαύλου επικοινωνίας με τις οικογένειες στις χώρες προέλευσης, ούτως ώστε να αυξηθεί η πιθανότητα συλλογής προθανάτιων δεδομένων (κυρίως DNA) και κατά συνέπεια αύξησης των πιθανοτήτων ταυτοποίησης. Η υπάρχουσα πρακτική συλλογής δειγμάτων DNA από τα θύματα είναι μικρής χρησιμότητας αν δεν υπάρχει γενετικό υλικό από την οικογένεια για να υπάρξει ταυτοποίηση. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητο να δημιουργηθούν διάλογοι επικοινωνίας με τις οικογένειες. Η επιτροπή θα πρέπει να σχεδιάσει καινοτόμους τρόπους με τους οποίους η επικοινωνία αυτή θα καθίσταται απλή, κατανοητή και εύκολη για τις οικογένειες στις χώρες προέλευσης.

Πρόταση προς τις ιταλικές αρχές: διεύρυνση του ρόλου της Επιτροπής Piscitelli

Δύο παραμένουν τα κεντρικά προβλήματα των προσπαθειών για την αντιμετώπιση του προβλήματος των αγνοούμενων μεταναστών στην Ιταλία. Πρώτον, η αρμόδια Επιτροπή έχει πολύ περιορισμένες αρμοδιότητες οι οποίες εστιάζουν μόνο σε τρία ναύαγια και, δεύτερον, η συνεργασία με άλλες εθνικές αρχές παραμένει εξαιρετικά περιορισμένη. Το επόμενο λογικό βήμα είναι η επέκταση των αρμοδιοτήτων και η θεσμοθέτηση της επιτροπής ως τον κεντρικό φορέα αντιμετώπισης του ζητήματος. Η ανθρωπιστική φύση της επιτροπής επιτρέπει στις οικογένειες να έχουν κεντρικό ρόλο στη διαδικασία ταυτοποίησης, ενώ παράλληλα οι υπάρχουσες δραστηριότητες για επικοινωνία με τους συγγενείς πρέπει να επεκταθούν σε όλα τα περιστατικά ναυαγίων. Κάτι τέτοιο περιλαμβάνει, συνεργασίας με διπλωματικές και προξενικές αρχές, και συνεργασία με υπάρχοντα δίκτυα όπως ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός/Ημισέληνος. Η συνεργασία μεταξύ αυτών των φορέων είναι κομβικής σημασίας και δύναται να διευκολύνει την συλλογή προθανάτιων δεδομένων και να ικανοποιήσει τις ανάγκες (και τα δικαιώματα) των οικογενειών. Ένα άλλο κομμάτι το οποίο επιδέχεται βελτίωσης είναι η διαχείριση των

δεδομένων. Η κεντρική διαχείριση σε εθνικό επίπεδο θα διευκολύνει την άμεση αντιμετώπιση του ζητήματος. Επίσης, η επιτροπή μπορεί να έχει εποπτικό ρόλο στο συντονισμό ενεργειών τοπικών φορέων, ενώ θα πρέπει να υπάρχει μακροπρόθεσμη χρηματοδότηση τόσο της επιτροπής όσο και των συνεργαζόμενων φορέων. Το ιατροδικαστικό ινστιτούτο LABANOF, για παράδειγμα, δεν λαμβάνει συγκεκριμένη χρηματοδότηση για τη συμβολή του.

Ο ΔΟΜ προσβέυει ότι η ανθρωπιστική και προγραμματισμένη μετανάστευση ευνοεί τους μετανάστες και την κοινωνία. Ως ένας διακυβερνητικός οργανισμός, Ο ΔΟΜ συνεργάζεται με τους εταίρους του στη διεθνή κοινότητα για να βοηθήσει στην αντιμετώπιση των αυξανόμενων προκλήσεων που αφορούν στη διαχείριση της μετανάστευσης, να προωθήσει την κατανόηση των μεταναστευτικών θεμάτων, να ενθαρρύνει την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη μέσα από τη μετανάστευση και να υποστηρίξει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και ευμάρεια των μεταναστών.

Mediterranean Missing

Understanding the Needs of Families
and the Obligations of States

www.mediterraneanmissing.eu

THE MEDITERRANEAN MISSING PROJECT

Το ερευνητικό πρόγραμμα 'Mediterranean Missing' είναι πρόγραμμα 12-μηνιαίας διάρκειας το οποίο χρηματοδοτείται από το βρετανικό Συμβούλιο Οικονομικών και Κοινωνικών Ερευνών (ESRC). Το πρόγραμμα βασίζεται στη συνεργασία μεταξύ του Πανεπιστημίου City του Λονδίνου, του Πανεπιστημίου του York και του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης (IOM). Αποτελεί μια από τις πρώτες προσπάθειες να συλλέξει συστηματικά δεδομένα και να διεξάγει μια συγκριτική έρευνα για τις πολιτικές αντιμετώπισης του φαινομένου των αγνοουμένων μεταναστών στην Μεσόγειο, όπως επίσης και τις επιπτώσεις στις οικογένειες των αγνοουμένων. Από το 2014 περίπου 9,600 πρόσφυγες και μετανάστες έχουν χάσει τη ζωή τους στην προσπάθεια να φτάσουν στην Ευρώπη. Η πλειοψηφία των θυμάτων δεν ταυτοποιείται και σε αρκετές περιπτώσεις τα πτώματα δεν βρίσκονται ποτέ. Λόγω της άγνοιας για την τύχη των δικών τους ανθρώπων, οι οικογένειες ερμολογούνται και αδυνατούν να πενήσουν τους συγγενείς τους. Η έρευνα ρίχνει φως στο κενό πολιτικής τόσο σε εθνικό όσο και επίπεδο ΕΕ, εστιάζοντας στις πολιτικές διαχείρισης του φαινομένου στην Ιταλία και την Ελλάδα σε ότι αφορά στη έρευνα, ταυτοποίηση, ταφή και επαναπατρισμό των πτωμάτων. Η έρευνα με τις οικογένειες των μεταναστών από διάφορες χώρες προέλευσης έχει σαν στόχο να κατανοήσει τις ψυχολογικές, κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις στις οικογένειες των μεταναστών.

Τα ερευνητικά ευρήματα παρουσιάζονται στις ακόλουθες δημοσιεύσεις:

- Εκθέσεις για την Ελλάδα και την Ιταλία, όπως και περιλήψεις των εκθέσεων
- Έκθεση για τις επιπτώσεις του φαινομένου στις οικογένειες των μεταναστών
- Έκθεση η οποία εστιάζει στο διεθνές νομικό πλαίσιο, με έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα και το φαινόμενο των αγνοουμένων
- Εκθέσεις για το εθνικό κανονιστικό πλαίσιο γύρω από των αγνοουμένων σε Ιταλία και Ελλάδα.

Μέλη της Ερευνητικής Ομάδας

Frida Ben Attia, Τунησία

Tara Brian, ΔΟΜ

Adrian Carrasco Heiermann, Ερευνητικός εταίρος, IOM's Global Migration Data Analysis Centre (IOM GMDAC)

Stefanie Grant, Νομικός, Κέντρο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, London School of Economics

Catriona Jarvis, Νομικός, Ηνωμένο Βασίλειο

Iosif Kovras, Επίκουρος Καθηγητής Συγκριτικής Πολιτικής, Department of International Politics, City University of London

Frank Lazcko, Διευθυντής, IOM's Global Migration Data Analysis Centre (IOM GMDAC)

Giorgia Mirto, Ιταλία

Katerina Polychroni, Ελλάδα

Simon Robins, Centre for Applied Human Rights, University of York

Ann Singleton, Senior Research Fellow, School for Policy Studies, University of Bristol and Senior Advisor to IOM's Global Migration Data Analysis Centre (IOM GMDAC)

Amal Shaiah, Τουρκία

IOM's Global Migration
Data Analysis Centre
GMDAC

THE UNIVERSITY of York
Centre for Applied Human Rights